

to the intonation features of broadcasting) is explained there. The general and different features of emphatics and expressivity are distinguished in research. It is set that these phenomena combine through a common value link – expression. However, etymology of words allows to educe substantial differences in the functional area of concepts, namely – expression is closely linked with showing the feelings, while emphasis – with expression of the hidden meaning, pointing on unspoken. Consequently we can assert that expressivity in artistic text is based on transmission of its emotional charge, and emphatics envisages explication of various implicit senses of the text. At the same time, clear dissociation of these concepts from each other seems to be inexpedient. Emphatics and expressivity are closely interconnected and often intercaused. This thesis is illustrated on the example of means of emphatics and expressivity in the poetries of V. Svidzinsky. Thus, the analysis of literary work becomes more productive on condition of consideration of these concepts in cooperation, that allows to reveal intensive vividness and suggestibility of artistic text.

Key words: *expressivity, expression, emotionality, emphasis, emphatics.*

Отримано: 27.10.2015 р.

УДК 82.0

Волковинський О.С.

ЕПИТЕТНА СТРУКТУРА В АСПЕКТІ КОНЦЕПЦІЇ Б. ЯРХО ПРО ТОЧНЕ ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

Теорія і практика формалізму – важливий етап у визначенні та становленні методологічних засад філологічної науки. Одна з головних проблем, що привертала пильну увагу формалістів, – поетичне мовлення. Звісно, що за такого підходу до вивчення літературного твору не можливо було оминати епітетологію. Однак особливості формалістської теорії епітета не отримали достатньо глибокого вивчення. Більшість стрижневих положень концепції формалізму доцільно деталізувати й актуалізувати в аспекті поетики епітета.

Сьогодні можемо констатувати факт інтенсифікації уваги гуманітарних наук до спадщини формалізму. Згадаємо хоча б фундаментальні праці [1; 2; 3; 4; 7; 8; 9; 10; 11; 12; 13; 14]. Проте, не можемо говорити про рівномірну увагу з боку дослідників до тієї чи тієї персоналії, яка репрезентує формалізм. Найчастіше літературознавча спадщина формалізму персоніфікується у постатях Б. Ейхенбаума, В. Жирмунського, Б. Томашевського, В. Шкловського. А ось постать Б. Ярхо досить рідко потрапляє у цей ряд.

Та саме Б. Ярхо належить особливе місце серед формалістів, які виявляли цікавість до епітета. Цілковито слушно М. Акімова та М. Шапір вважають: «Ярхо прекрасно розумів, що шлях до змісту пролягає через його словесне вираження – саме тому Ярхо вважався «формалістом» і сам не заперечував цього погляду. Але від усієї решти російських «формалістів» – як петербурзьких, так і московських – Ярхо відрізняло нестримне прагнення до математизації філологічної науки, якій, на його думку, треба буде досягти точності, що доступна наукам природничим» [5, xviii–xix]. Б. Ярхо дійсно мав палке бажання створити універсальний науковий принцип, який був би однаково прийнятний як для гуманітарних, так і для природничих наук.

Витоки концепції точного літературознавства можна вбачати в роботах Б. Ярхо «Межі наукового літературознавства» (1925) і «Найпростіші засади формального аналізу» (1927). Учений констатував, що формальний аналіз отримує права громадянства в науці та має таку саму наукову продуктивність, як і природничі науки [див.: 6, 28]. У другій половині 1930-х років Б. Ярхо систематизує власні погляди і вибудовує загальну методологію точного літературознавства в однойменній праці. «„Методологія точного літературознавства” – це, передусім, детальна програма вивчення літературної форми в синхронії та діахронії» [5, xviii]. У цій програмі знайшлося місце й для методологічних викладок стосовно епітета.

Точність літературознавства в контексті всіх інших наук, на думку Б. Ярхо, мала забезпечуватись єдністю методу: „Для всіх наук про світ і, зокрема, для всіх наук про життя (для зоології, як і для літературознавства) метод має бути єдиним: це – порівняльно-статистичний, підтриманий показом та експериментом” [5, 64]. З особливою ефективністю Б. Ярхо демонстрував застосування порівняльно-статистичного методу в процесі аналізу архітекtonіки і композиції драматичних творів. Наведені Б. Ярхо ілюстрації та експерименти доводили, що мова цифрових показників може бути досить переконливою в розгляді особливостей структури літературного твору і загальної еволюції літературного мистецтва.

Епітет також потрапляв у поле математизації літературознавства та його точної методології. У зв'язку з цим варто деталізувати ряд теоретичних положень, виказаних Б. Ярхо, і відповідних ілюстрацій.

Так, намагання Б. Ярхо визначити основну сутність методології якісного аналізу привели до такого визнання: «Аналіз ділить об'єкт на ознаки. Ознака є довільно абстрагована властивість комплексу, тобто виділяється вона з цілого шляхом абстракції» [5, 68]. Відштовхуючись від цього загального положення, можемо говорити про те, що й епітет як первинний носій ознаки стає мінімізованою структурною частиною літературно-художнього об'єкта.

Ефективність порівняльно-статистичного аналізу ґрунтується на введенні співвимірної одиниці для аналізу і зіставлення художніх образів: простого образу – змісту, «вираженого одним словом чи неподільним словосполученням» [5, 75]. Епітет визнається особливою та окремою одиницею поетики, яка поряд з іншими засобами слугує для ускладнення художнього образу.

Б. Ярхо вдається й до ілюстрації поняття «неподільне словосполучення». Розмежування подільної та неподільної сполуки проводиться із залученням прикладу «золоті гори – золоті гори». Речник точного літературознавства зазначає, що «подільним буде сполучення, у якому під час віднімання одного члена віднімається тільки зміст (значення) цього члена, а решта зберігає свій смисл. Наприклад: «золоті гори». Відніміть «золоті», і «гори» залишатимуться горами. Але, якщо віднімання одного члена призводить до знищення всього змісту вислову, то його потрібно визнати неподільним. Наприклад, «золоті гори» (в сенсі «богатство», «сулив йому золоті гори», «ви дайте мені золоті гори») чи «Золоті Гори», заголовок романсу – це неподільні – з епітетною структурою. І тоді отримуємо найелементарнішу складову художнього образу, за кількісним співвідношенням якої в різномасштабних утвореннях можна проводити ефективні зіставлення.

У кількісному аналізі, на думку Б. Ярхо, важливо не стільки визначити певні чисельні показники, скільки встановити пропорційність співвідношення тих чи тих цифрових показників. Пропорційні чи диспропорційні кількісні виміри можуть встановлювати характерні ознаки індивідуального стилю і загального літературного розвитку. Бароковість ознак «стилю Рабле створюється саме диспропорційним нагромадженням фігур, наприклад епітетів у Кн. III, гл. 26» [5, 89]. Принагідно ще можна звернути увагу на те, що епітет у теоретичній свідомості Б. Ярхо ідентифікується як троп і як фігура, а в певних модифікаціях – навіть як композиційний момент.

Вірогідна абсолютизація статистично-кількісного підходу привела Б. Ярхо до твердження про те, що «так звані «постійні епітети», на зразок «синє море», «чисте золото» тощо є, самі по собі, звичайними прикметниками; їх художня потенція створюється не їхньою семантикою, а виключно частотою їх повторення» [5, с. 89]. Звичайно, таке нехтування семантикою, що виникає в результаті поєднання означення й означуваного, не може бути прийнятним. Кількість повторення конкретного комбінаторного поєднання означення й означуваного може свідчити не лише про наявність художньої потенції, але й про вихолощення епітета, про його скам'яніння, про забуття внутрішньої форми.

Більш прийнятним для методології та методики аналізу епітетних структур є твердження Б. Ярхо про те, що «кількісний аналіз, тобто підрахунок, підготовляє визначення пропорцій. Саме визначення їх є вже синтетичний акт. Тому, коли говорити строго теоретично, кількісний аналіз має бути виражений виключно в абсолютних цифрах фіксованості відповідних елементів комплексу» [5, 90]. За таких умов підрахунок епітетних структур, що трапляються в тексті того чи того твору, та визначення пропорцій (наприклад, через співвідношення кількості епітетних структур і всього словесного корпусу тексту) спроможні забезпечити поглиблений якісний аналіз, аргументоване розширення узагальнень і висновків.

Б. Ярхо наводить цікавий приклад статистичної промовистості колірних епітетів. Дослідник обрав для ретельного аналізу епічні твори, що репрезентують різні національні літератури: «Пісня про мого Сіда», «Беовульф», «Слово о полку Ігоревім», «Пісня про Роланда», «Пісня про Нібелунгів». Насамперед, Б. Ярхо цікавила барвистість образно-омінативного складу цих творів. Задля встановлення особливостей окремих творів було визначено кількість позначених кольорів і співвідношення колірних епітетів і загальної кількості складів того чи того твору. Число кольорів свідчить лише про різноманітність колірних асоціацій, а ось визначена кількість колірних епітетів стає показником рівня барвистості художньої картини в конкретному творі. Здійснені операції дозволили Б. Ярхо дійти висновків, що «образи «Слова» багато пофарбовані; навпаки, автор «Сіда» живе в тусклому безбарвному світі» [5, с. 139]. Шкода, що не мотивується те, чому саме кількість колірних епітетів зіставляється з кількістю складів. Тому й не зрозуміло, чи ця величина обрана абстраговано, чи достатньо аргументовано. Мабуть, красномовними можуть бути числові показники на позначення співвідношення кількості епітетних структур і загальної кількості слів у творі, кількості епітетних структур і кількості віршів у поезії тощо. Проте,

у будь-якому випадку вибір співвимірних одиниць має отримувати більш чи менш розгорнуту мотивацію та пояснення. Варіативність подібного вибору може зумовлюватися конкретними завданнями показового й експериментального характеру.

Для визначення з максимальною можливою повнотою диференційних ознак між класичною і романтичною драмами Б. Ярхо пропонує звертатися до важливих прикмет, які піддаються обліку. Третя позиція з десяти наведених у списку таких ознак відводиться чуттєвому забарвленню образів, що визначається взаємодією чуттєвих, тобто колірних, світлових, звукових та інших епітетів [5, 601]. Знову ж, на жаль, детального механізму статистично-порівняльного опрацювання епітетів в аспекті визначення чуттєвого забарвлення образів у драматичному творі Б. Ярхо не подає. Тому розробку методики, яка б дозволила з максимальною можливою достовірністю через статистичну обробку епітетних структур з'ясувати специфіку чуттєвого забарвлення образів з метою чіткого розмежування тектонічних (класичних) та атектонічних (романтичних) форм драматичних творів, можна розглядати як своєрідне завдання для сучасної філологічної науки.

Класифікація епітетних структур за принципом стійкості зв'язків між означенням і означуваним, безумовно, також має методологічне значення. Та для його ефективного впровадження варто брати до уваги ідеї Б. Ярхо стосовно створення методології точного літературознавства. І тоді дівість принципу стійкості зв'язків між означенням і означуваним буде ґрунтуватися не лише на лінгвістичній природі епітета, а й на даних частотності (інтенсивності) ужитку тих чи тих епітетних структур у літературно-художньому мовленні. Власне, словники епітетів і сполучуваності слів, словники мовлення письменників, частотні та асоціативні словники саме й допомагають фіксувати функціональну стійкість зв'язків між означенням і означуваним. Сучасні словники епітетів доцільно створювати як тезаурусні. У таких словниках варто фіксувати всі епітетні структури, які бодай раз зустрілися в тому чи тому літературно-художньому тексті. У наш час словники епітетів краще створювати або ж дублювати в електронному вигляді. Створені передумови для впровадження епітетних словників інтерактивного, конкордансного та кроскультурного типів.

Концепція точного літературознавства Б. Ярхо сприяє введенню такої категорії, як «епітетний коефіцієнт». За аналогією до «римованого коефіцієнту» (В. Жирмунський) під епітетним коефіцієнтом можна розуміти кількісне співвідношення епітетних структур і словесного корпусу тексту того чи того твору.

Епітетний коефіцієнт може мати різномасштабний вияв. Наприклад, у поетичному творі варто визначати кількісні пропорції не лише між частотністю епітетних структур та усім словесним складом, але й між кількістю функціональних епітетних структур і кількістю віршів у тій чи тій поезії. Оскільки вірш є однією з опорних структурних одиниць поетичного твору, то цифрові показники розподілу епітетних структур за окремими віршами здатні наочно ілюструвати емоційно-чуттєве забарвлення художніх образів і конкретних текстових фрагментів.

Визначення кількості означень і епітетних структур у прозовому тексті, встановлення вимірних співвідношень між цими елементами і загальним словесним матеріалом твору обґрунтовує рівень і специфіку художності. Чим вища частка епітетних структур, тим більш естетично вартісним є авторське мовлення, чи мовлення оповідача і персонажів.

У драматичних творах епітетний коефіцієнт може визначатися так само в різних структурних площинах. Співвідношення епітетних структур і всього словесного матеріалу п'єси може засвідчити авторське і стильове емоційно-чуттєве забарвлення драматичного твору. Не менш ефективними і показовими можуть бути статистичні дані, які віддзеркалюють кількісні пропорції між епітетними структурами і рештою словесної поклажі в репліках персонажів чи в ремарках. Знову ж, епітетний коефіцієнт у таких випадках промовисто ілюструватиме постать того чи того персонажа, стильові особливості драматичного твору, способи вираження авторської позиції.

Загалом формалістська концепція і доктрина точного літературознавства Б. Ярхо суттєво зміцнили методологічні засади і розширили теоретичні горизонти дослідження епітета. Рецепція епітета в теорії формалізму не стала замкненою системою літературознавчих чи загальноестетичних постулатів. Важливого значення набувають не лише експліцитно висловлені Б. Ярхо положення стосовно природи епітета чи особливостей епітетних структур. Поетика епітета відчутно актуалізується шляхом звернення до вчення формалістів і Б. Ярхо у всій його концептуальній повноті.

У багатьох родовищах спадщини формалізму взагалі і Б. Ярхо зокрема, очевидно, залишається ще значна частина продуктивних ідей, гіпотез і припущень, врахування яких могло б суттєво вдосконалити засадничі принципи теорії епітета і вплинути на підвищення рівня ефективності аналізу епітетних структур.

Список використаних джерел

1. Светликова И. Ю. Истоки русского формализма : Традиция психологизма и формальная школа / И. Ю. Светликова. – М. : Новое литературное обозрение, 2005. – 176 с. – (Интеллектуальная история).
2. Формалізм : Збірник статей [Електронний ресурс] / Упоряд. Олена Галета, Зоряна Рибчинська (Центр гуманітарних досліджень Львівського національного університету імені Івана Франка). – Львів : Літопис, 2004. – 144 с. („Соло триває... нові голоси”, № 1 : Світлана Матвієнко, „Дискурс формалізму: український контекст” : Лекція-2002 на пошану Соломії Павличко). – Режим доступу: <http://www.humanities.org.ua/projects.php?pid=36>
3. Ханзен-Лёве А. Русский формализм : Методол. реконструкция развития на основе принципа остранения / Оге А. Ханзен-Лёве ; [пер. с нем. С. А. Ромашко]. – М. : Яз. рус. культуры, 2001. – 672 с. – (Studia philologica).
4. Эрлих В. Русский формализм : история и теория : [пер. с англ.] / Виктор Эрлих. – СПб. : Гуманитар. агентство „Акад. проект”, 1996. – 351 с. – (Современная западная русистика. Гуманитар. агентство „Акад. проект”).
5. Ярхо Б. И. Методология точного литературоведения : избранные труды по теории литературы / Б. И. Ярхо ; изд. подгот. М. В. Акимова, И. А. Пильщиков и М. И. Шапир ; под общей ред. М. И. Шапира. – М. : Языки слав, культур, 2006. – xxxii, 927 с. – (Philologica russica et speculativa; T. V).
6. Ярхо Б. И. Простейшие основания формального анализа / Б. И. Ярхо // Ars Poetica : сб. ст. – М. : ГАХН, 1927. – С. 7–28.
7. Bennett T. Formalism and Marxism [Електронний ресурс] / Tony Bennett. – London : Methuen, 1979. – xii, 200 pp. – Includes index. Bibliography : p. [189]–195. – (New accents (London, England). – Режим доступу: http://www.amazon.com/exec/obidos/ASIN/0415321506#reader_0415321506
8. Jameson F. The prison-house of language : a critical account of structuralism and Russian formalism [Електронний ресурс] / Fredric Jameson. – Princeton : N. J., Princeton University Press, 1972. – X, 230 pp. – Bibliography: p. 217–224. – (Princeton essays in European and comparative literature). – Режим доступу: http://www.amazon.ca/Prison-House-Language-Critical-Structuralism-Formalism/dp/0691013160#reader_0691013160
9. Karcz A. The Polish formalist school and Russian formalism / Andrzej Karcz. – Rochester, N.Y. : Univ. of Rochester press; Kraków : Jagiellonian univ. press, 2002. – 203 с. – (Rochester studies in Central Europe, ISSN 1528-4808).
10. Knapp S. Literary interest : The limits of anti-formalism / Steven Knapp. – Cambridge (Mass.) : Harvard univ. press, 1993. – X, 165 p. – Includes bibliographical references (p. [143]–161) and index: p.163–165.
11. Pomorska K. Russian formalist theory and its poetic ambiance / Pomorska Krystyna. – Hague; Paris : Mouton & Co. N. V. Publishers, 1968. – 127 pp. – Bibliography: p. [123]–127. – (Slavistic printings and reprintings ; 82).
12. Steiner P. Russian formalism : a metapoetics / Peter Steiner. – Ithaca : Cornell University Press, 1984. – 276 pp.
13. Striedter J. Literary structure, evolution, and value : Russian formalism and Czech structuralism reconsidered [Електронний ресурс] / Jurij Striedter. – Cambridge, Mass. : Harvard University Press, 1989. – 317 p. – Bibliography: p. 301–303. – (Harvard studies in comparative literature; 38). – Режим доступу: <http://books.google.com/books?printsec=frontcover&vid=ISBN0674536533#v=onepage&q&f=false>
14. Thompson E. M. Russian formalism and Anglo-American new criticism : a comparative study [Електронний ресурс] / Ewa M. Thompson. – Hague : Mouton & Co. N. V. Publishers, 1971. – 162 pp. – Bibliography: p. [153]–156. – (De proprietatibus litterarum. Series maior ; 8). – Режим доступу: http://www.amazon.com/Russian-Formalism-Anglo-American-New-Criticism/dp/9027918457#reader_9027918457

Анотація. У статті йдеться про те, що формалістська концепція і доктрина точного літературознавства Б. Ярхо суттєво змінили методологічні засади і розширили теоретичні горизонти дослідження епітета. Концепція точного літературознавства Б. Ярхо сприяє введенню такої категорії, як «епітетний коефіцієнт». За аналогією до «римованого коефіцієнту» (В. Жирмунський) під епітетним коефіцієнтом можна розуміти кількісне співвідношення епітетних структур і словесного корпусу тексту того чи того твору.

Ключові слова: епітетна структура, епітетний коефіцієнт, точне літературознавство, формалізм, Б. Ярхо.

Summary. *The article states that the formalist concept as well as the doctrine of accurate literature study by B. Yarkho significantly strengthened methodological principles and expanded theoretical horizons for the research of the epithet. The concept of accurate literature of B. Yarkho promotes an introduction of such a category as «epithet quotient.» By analogy to «rhymed quotient» (V. Zhirmunskiy) an epithet quotient can be considered as the proportion between epithet structures and verbal text of a work.*

Epithet quotient can have different kinds of expression. For example, in a poetic work it is necessary to determine quantitative proportions not only between frequency of epithet structures and the whole verbal composition, but also between the number of functional epithet structures and the number of verses in the poetry. As a poem is one of the main structural units of a poetic work, digital indicators of the distribution of epithet structures on separate verses are able to illustrate emotional and sensual colors of the images and specific text items.

Determination the number of epithet definitions and structures in a prose text, setting quantitative correlations between these elements and general verbal material influences the level of specificity and artistry. The more epithet structures are, the more aesthetically worthwhile narrator's or character's speech is.

In dramatic works epithet quotient can be determined in the same way in various structural planes. Correlation between epithet structures and the whole verbal material can affect author's and stylistic emotional and sensual character of a dramatic work. Also, statistic data which show quantitative proportions between the epithet structures and the rest of characters' speech can be effective.

The epithet quotient in such cases illustrates a certain character, stylistic features of a dramatic work, ways of expressing the author's position.

Key words: *epithet's structure, epithet's coefficient, exact literary criticism, formalism, B. Yarkho.*

Отримано: 23.10.2015 р.

УДК 821.112.2-6.09

Гавловська Т.А.

СВОЄРІДНІСТЬ КОНЦЕПЦІЇ РЕАЛІЗМУ В ЛІТЕРАТУРНІЙ КРИТИЦІ ТЕОДОРА ФОНТАНЕ

У сучасному німецькому літературознавстві дослідники все частіше розглядають спадщину вітчизняного класика Теодора Фонтане, визначного представника реалізму, поета, журналіста, есеїста, театрального рецензента і критика, чудового романіста, в системі більш широких зв'язків з різноманітними творчими методами, жанрами, художнім досвідом і стилевими пошуками, оскільки „характеристика естетичного ідеалу письменника може бути дана в результаті дослідження всієї його творчості“ [2, 175].

Фонтане не залишив жодного зв'язного, систематизованого викладу естетичних проблем, як Лессінг або Шіллер. Його літературні замітки вичерпуються газетними статтями, короткими нарисами (есе), театральними нотатками та листами. Але при всій мізерності й випадковості приводу та при всій розсіяності по праці цілого життя, його зауваження про мистецтво і літературу утворюють єдність та є актуальними й цікавими ще й сьогодні.

Широта жанрового діапазону підтверджується в літературно-критичних і епістолярних працях Т. Фонтане. Справжній і щирий інтерес письменника до різноманітних жанрів епосу, лірики і драми створив своєрідний ґрунт для синтезу жанрово-родових форм і в його власній літературно-художній творчості.

Починаючи з 1851 року Фонтане співпрацює літературним критиком у газетах „Vossische Zeitung“ („Фоссіше цайтунг“), „Zeit“ („Час“), „Preussische Zeitung“ („Прусська газета“), „Kreuzzeitung“ („Кройццайтунг“), у Лондоні в якості кореспондента „міністерської“ пруської преси. За ці роки ним підготовлено велика кількість репортажів і кореспонденцій для газет і журналів Англії і Німеччини, що здебільшого були театальною критикою та популярним коментарем драматичної літератури. Також висловлювання Фонтане щодо епіки та лірики можна знайти в його численних спогадах, есе, шкіцах та, наприклад, в автобіографічній серії статей „Von Zwanzig bis Dreißig“ („Від двадцяти до тридцяти“) [8], де письменник, окрім усього іншого, обговорює літературне життя Берліну середини ХІХ ст., і навіть в його художніх творах.